

elte | ppk

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Intézet

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ INNOVÁCIÓ LENDŰLETE

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ
PROJEKT

Meglévő hazai és nemzetközi adatbázisok áttekintése, másodelemzése

Szerzők: Bükki Eszter, Fazekas Ágnes, Fehérvári
Anikó, Horváth László, Paksi Borbála, Széll Krisztián

TARTALOMJEGYZÉK

1	Bevezetés	2
2	Kutatási adatbázisok bemutatása	2
3	Összegzés	9
4	Szakirodalom	11

1 BEVEZETÉS

Az elemzés célja az OTKA kutatás új adatfelvételeinek előkészítése, a kutatási keret megalapozása, a korábbi hazai kutatások és adminisztratív adatbázisok – így például Felsőoktatási Információs Rendszer, Köznevelési Információs Rendszer, kutatási adatbázisok: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet iskolavezetői adatfelvételei, Oktatási Hivatal pedagógus adatfelvételei, INNOVA adatbázisok, TALIS adatbázisok – másodelemzésével. Mivel az új adatfelvételek három célcsoportot (pedagógusok, iskolavezetők, pedagógushallgatók) és három szintet (rendszer, szervezeti és egyéni) céloznak meg, ezért a másodelemzés fókuszában az áll, hogy az említett kutatásokban hogyan jelentek meg FSZF különféle formái, milyen szinten folytak ezek a vizsgálatok - rendszer, szervezeti vagy egyéni-, illetve mérték-e az eredményességet (iskolai, tanulói, tanári) és ezt milyen megközelítés, meghatározás alapján tették. Az egyes adatbázisok áttekintésekor további szempontként jelennek meg a célcsoportok, az adatfelvételek résztvevői.

Összességében a másodelemzés célja, hogy beazonosítsa a kutatás céljaihoz legjobban illeszkedő (függő és független) változócsoportokat és azok mérési lehetőségeit.

2 KUTATÁSI ADATBÁZISOK BEMUTATÁSA

OFI adatbázisok

A gyakorló pedagógusok és az intézményvezetők szakmai fejlődésének vizsgálatához támpontot adnak a Társadalmi Megújulás Operatív Program „XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) II. szakasz” kiemelt projekt (TÁMOP-3.1.1-11/1–2012-0001) keretein belül két hullámban (2013 és 2014 őszen) megvalósuló standardizált kérdőíves online kérdőíves adatfelvételek. A felmérések **célcsoportja** a hazai köznevelési intézmények (óvodák, általános iskolák, középiskolák, szakképző intézmények, pedagógiai szakmai szolgáltatók és kollégiumok) **intézményvezetői és gyakorló pedagógusai**. A felmérés járásalapú rétegzett valószínűségi mintán (rétegek: régió, régióon belül a megye, majd a járás lakónépessége) valósult meg. A mintába 50 tankerület összes köznevelési intézményének (óvoda, általános iskola alsó és felső tagozata, gimnázium, szakközépiskola, szakiskola, pedagógiai szakmai szolgáltató, kollégium) összes pedagógusa bekerült. Az eltérő válaszadási hajlandóságból következő mintatorzítás elkerülése érdekében súlyozottak az adatbázisok (intézményvezetők esetében a régió és a településtípus képezte a súlyozás alapját, a

pedagógusminta esetében pedig a jellemző képzési szint is súlytényezőként szerepelt). A 2013-as felmérés adatbázisa 8 581 pedagógus és 886 intézményvezető adatait/válaszait tartalmazta, a második, 2014. évi adatfelvétel során pedig 1 031 intézményvezetőt és 6 481 pedagógust sikerült elérni.

A kérdőíves kutatás alapvető célja volt, hogy feltárja a neveléssel és oktatással kapcsolatos általános beállítódásokat, gyakorlatokat, valamint, hogy feltérképezze a pedagógiai szakmai szolgáltatásokkal kapcsolatos elvárásokat és igényeket. További célként jelent meg a nevelés-oktatás **eredményességét meghatározó pedagógiai tényezők azonosítása** és részletes vizsgálata a pályán lévő pedagógusok, intézményvezetők szakmai munkájának elemzése alapján, valamint a pedagógusok szerepváltozásainak elemzése a pedagógiai eredményesség növelése érdekében. Mindezek érdekében a kérdőívekben külön blokkok mérték fel:

- a pedagógusok háttérjellemzőit (nem, kor, iskolai végzettség, gyakorlati idő, képzítés, szakvizsga, szaktanácsadói-szakértői szerepkör, munkakör, nyelvtudás, képzési szint, jogviszony, tanított tantárgy);
- a szakmai támogatás lehetőségeit (szakmai problémák észlelése, továbbképzéseken, szakmai tevékenységekben való részvétel, szaktanácsadói látogatás, pedagógusmunka értékelése);
- a pedagóguséletpálya-modell fogadtatását;
- az intézményi és egyéni pedagógiai gyakorlatokat, a pedagógusmunka minőségéről és eredményességéről, valamint az iskolai légkörről alkotott véleményeket, az alkalmazott tanulászervezési és értékelési eljárásokat, módszereket, a pedagóguskompetenciákat.

A két kutatási év adataiból paneladatbázis hozható létre, amelyhez az iskolai azonosítók (OM kód, feladatellátási hely azonosító) alapján számos más statisztikai adatbázis (KIRSTAT, OKM) hozzákapcsolható, így szélesítve a kutatás lehetséges aspektusait (például tanulók, iskolák eredményessége).

A pedagógusok és pedagógusjelöltek pályamotivációinak vizsgálata

„A pedagógusok és pedagógusjelöltek pályamotivációinak vizsgálata és a pedagóguspálya megítélése az életpálya-modell elemeivel összefüggésben” című, a TÁMOP 3.1.5/12-2012-0001 számú kiemelt projekt keretében készült kutatás több **célcsoport, a gyakorló pedagógusok** – köztük **intézményvezetők** –, valamint a **pedagógus hallgatók** vonatkozásában is lehetőséget ad különböző, a pedagógusok szakmai fejlődésével kapcsolatos kérdések vizsgálatára.

A gyakorló pedagógusok körében készített vizsgálat a magyarországi közoktatási intézmények területi elhelyezkedés, fenntartó és feladatellátási hely típusa szerint rétegzett 118 telephelyre kiterjedő, illetve az ezekben fő munkaviszony keretében, pedagógus-munkakörben alkalmazott személyek 1078 fős véletlen mintáján készült. A minta nagysága a standard hibáit 95%-os megbízhatósági szinten $\pm 3\%$ -ban maximálja. A pedagógus mintán közel 550 kérdésből álló adatfelvételi battéria került felvételre, amely az alábbi területeket ölelte fel:

- a) pályamotiváció,
- b) lelki egészség (érzelmi intelligencia, kiégés),
- c) személyiségdimenziók,
- d) szociodemográfiai jellemzők
- e) az iskolai szervezet jellemezőivel kapcsolatos percepciók
- f) képzettséggel kapcsolatos jellemzők

A vizsgált kérdéskörök közül „A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén” című kutatáshoz készülő célzott másodelemzés során az f) kérdéskörhöz tartozó kérdések képezik a célváltozókat. Ezen belül is elsősorban az aktuálisan, illetve a pedagógus pályán töltött évek alatt folytatott felsőfokú tanulmányokhoz, tudományos fokozatszerzéshez, a múltbeli illetve tervezett továbbképzésekhez kapcsolódó kérdések, a szakmai fejlődéssel kapcsolatos pályacélok fontosságára és megvalósíthatóságára vonatkozó véleményekkel, valamint az iskolai továbbképzési lehetőségekkel, képzéstámogatással kapcsolatos percepciókkal kapcsolatos adatok, valamint az ezek együttese alapján létrehozható főbb dimenziók/csoportok állhatnak az elemzés fókuszában. Az elemzések háttérváltozó szettje szempontjából pedig az **egyéni és szervezeti jellemzők** széles körét megjelenítő változószett felhasználására ad lehetőséget a kutatás, illeszkedve ezzel is a PSZF kutatás több szintű megközelítéséhez.

A pedagógus hallgatók körében készült kutatás – a gyakorló pedagógusok körében végezhető elemzések repertoárjához képest – jóval szolidabb elemzések tesz lehetővé. A pedagógusképzésben résztvevők mintája egy szélesebb célpopuláción, a felsőoktatási hallgatók körében végzett kutatás egyik, nettó 808 főre kiterjedő, a pedagógusképzésben résztvevő hallgatókra régió, intézményméret, intézménytípus és képzési szint szerint arányos almintája. A minta nagysága a standard hibát 95%-os

megbízhatósági szinten $\pm 3,4\%$ -ban maximálja. Az adatfelvételi battéria ebben az esetben is nagyszámú, az alábbi tematikus egységeket felölelő kérdést tartalmazott:

- a) képzési jellemzők,
- b) hallgatói státus,
- c) felsőoktatási jelentkezés és a belépés körülményei,
- d) pályaválasztási motivációk,
- e) pedagóguspálya percepciója,
- f) a pedagógus-pályaválasztással kapcsolatos körülmények értékelése (például pályaalalmassági vizsga vagy a pedagógus-előmeneteli rendszer),
- g) szociodemográfiai kérdések (nem, családi háttér, regionális jellemzők).

Azonban a hallgatói vizsgálatból „A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén” című kutatáshoz közvetlenül kapcsolható célváltozóként elsősorban a **jövőben tervezett további tanulmányokkal, illetve a diplomaszerezés motivációi között a szakmai, intellektuális fejlődés fontosságával kapcsolatos kérdések** mentén rendelkezésre álló adatok használhatók fel. Azonban a háttérváltozó szett hallgatói adatbázis esetében is rendkívül széles, és több elemét tekintve a gyakorló pedagógusokra vonatkozó adatokkal megegyező, ami tovább gazdagítja az elemzési lehetőséget.

Teaching and Learning International Survey (TALIS)

A TALIS a pedagógusok és iskolavezetők első jelentős, 2008-ban indult nemzetközi felmérése, mely a pedagógusok iskolai munkakörülményeinek és tanulási környezetének feltárását célozza. A felmérést ötévente végzik, a TALIS 2018 tehát már a harmadik ilyen felmérés, melyben ezúttal 48 ország, köztük 18 nem OECD tagállam is részt vett (Magyarország csak az első és ez utóbbi felmérésben). A nemzetközi **célcsoport az alsó középfokú oktatásban (ISCED 2) dolgozó tanárok és iskolavezetők**. A mintanagyság országonként legalább 200 iskola, iskolánként 20 tanár, amik és akik kiválasztása valószínűségi mintavétellel történik.

A TALIS 2018 épít a két előző, 2008-as és 2013-as felmérési ciklusra és megerősíti a felmérés eredeti fókuszát, **a tanulói tanulást elősegítő hatékony pedagógiai és intézményi feltételek és ezek országon belüli, országok közötti és időben változó különbségeinek vizsgálatát**. A

korábbi felmérésekben is szereplő témák és prioritások megtartása mellett a TALIS 2018-ban új témaként szerepel az új szakpolitikai igényt és kutatási területet jelentő *innováció*, valamint *méltányosság és diverzitás*.

A TALIS fókuszában a tanári és tantermi hatások vizsgálata áll a tanulói tanulásra vonatkozóan, melyben az intézményi szintű faktorok kritikus, de külső hatásként értelmeződnek. **Vizsgált változócsoporthok:** a szakmai jellemzők, ezen belül pedagógus szinten a tanárképzés és kezdeti felkészítés, elégedettség és motiváció, **tanári visszajelzés és fejlődés**, énhatékonyság, intézményi szinten pedig a humán erőforrás és partnerségek, továbbá a pedagógiai gyakorlatok, azaz pedagógus szinten a tanári szakmai gyakorlatok/kollaboráció és tanári tanítási gyakorlatok, intézményi szinten iskolavezetés, iskolai klíma. A lehetséges hatásokra vonatkozóan a TALIS 2018 *Creemers és Kyriakides* (2015) iskolai hatások dinamikus modelljét adoptálja, miszerint e hatások mindkét irányban működhetnek. E felfogás szerint például az FSZF nem csupán befolyásolja a tanári gyakorlatokat, de ezek a gyakorlatok szintén hatással lehetnek az igényelt és kapott visszajelzések és tanári fejlődés típusára, amint azt a tanári teljesítményértékelések mutatják.

A pedagógusok együttműködésre épülő tanulásának gyakorlata és szervezeti kontextusa

A kutatás az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet TÁMOP 3.1.1 projektje keretében vizsgálta a horizontális tanulás megvalósításának és támogatásának lehetőségét a köznevelési rendszerben. A projektrész keretében kialakításra került egy **diagnosztikus eszkörendszer**, amin keresztül a kitöltők képet kaphatnak arról, hogy saját intézményük hol tart a tanuló **szakmai közösségek kialakítása és működtetése** terén.

A mérőeszköz négy fő kapacitásban gondolkozik a tanuló szakmai közösségek kialakítása és fejlesztése tekintetében. Elkülönít **egyéni szintű** tényezőket, vagyis az emberi kapacitást (ön- és továbbképzés, proaktivitás), **csoportközi** tényezőket magában foglaló, vagyis interperszonális kapacitást (bizalom és nyitottság, reflektivitás), **szervezeti szintű** kapacitásokat (tudásmenedzsment, támogatás és felhatalmazás, tanulás- és tanulóközpontú jövőkép), valamint az **intézmények közötti** dimenzióit is, a hálózati kapacitás keretében (rendszer gondolkodás, hálózatépítés és –fenntartás).

A kutatás a rendelkezésre álló mérőeszközzel és adatbázissal a folyamatos szakmai fejlődés egy kiemelt megvalósulási formájára, a tanuló szakmai közösségek kialakításának és működtetésének egyéni, csoport-szintű, szervezeti és hálózati feltételeire fókuszál. A különböző szintek elkülönítése lehetővé teszi, hogy ezek összefüggéseit részletesen is vizsgáljuk. Az eszkörendszer mellett kevés csoportosító

változó áll rendelkezésre, de ezek keretében vizsgálható a folyamatos szakmai fejlődés összefüggésrendszere a munkában eltöltött idő, illetve a vezetői pozíció függvényében.

Az innovációk keletkezésének és terjedésének szervezeti aspektusai a folyamatos szakmai fejlődéssel összefüggésben

A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott, „*A helyi innovációk keletkezése, terjedése és rendszerformáló hatása az oktatási ágazatban*” című kutatás (OTKA azonosító: 115857) a helyi szintű újítások keletkezésének, terjedésének és terjesztésének sajátosságait vizsgálta. Az első körös adatfelvétel 2016 őszén zajlott a teljes oktatási rendszerben (óvodától a doktori iskolán át a piaci képzőkhöz) és összesen 4853 intézménytől érkezett adat. A kérdőívet az intézmények vezetői töltötték ki az egész szervezetre vonatkozóan, így elsősorban egy **szervezeti szintű, vezetői perspektíva** jelenik meg az adatokban. A kutatás az innovációt a rutintól való eltérő működésként értelmezte, a sokszor láthatatlan, munkavégzés közbeni, problémamegoldás során megjelenő újításokat, kísérletezést előtérbe helyezve.

2018 tavaszán a kutatás megismételte az adatfelvételt egy kibővített kérdőívvel (szervezeti és egyéni szintű) kérdőívvel. E második adatfelvétel nyomán keletkezett adatbázisok 1974 szervezeti perspektívát feltáró, vezető által kitöltött, míg 4025 egyéni innovációs működést vizsgáló, beosztott kolléga által kitöltött kérdőív adatait tartalmazzák.

Ahogy az innováció fogalmát értelmezte a kutatás, az értelmezhető a folyamatos szakmai fejlődés egyik tevékenységként is, hiszen ez egyfajta kísérletezésből, saját munkára való reflexióból álló tevékenység. Másrészt az adatbázisokban olyan változók is szerepelnek, amelyek direkt módon a pedagógusok szakmai fejlődéséről szólnak, vagyis vizsgálhatók olyan összefüggések, hogy az innováció területén aktív intézmények esetében például előfordult-e, hogy változott a kollégák szakmai felkészültsége, vagy éppen az vizsgálható, hogy az újítások elsősorban szakmai továbbképzések vagy informális tudásmegosztás, együttműködés keretében keletkeztek-e.

Az Innova1 és az Innova2 szervezeti kérdőíve elsősorban a szervezeti szintű folyamatok, a kontextus megragadására alkalmas. Az Innova2 egyéni kérdőívének másodelemzése emellett a pedagógusok tanulásának, kísérletezésének és hosszabb távon fenntarthatónak bizonyuló innovatív megoldásainak vizsgálatát is lehetővé teszi.

A kurrikulum fejlesztésére irányuló uniós finanszírozású fejlesztési beavatkozások és pedagógusok szakmai fejlődése

Az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával 2012 és 2016 között megvalósult, „*Közoktatás-fejlesztési beavatkozások hatásmechanizmusai*” című kutatás (OTKA azonosító: 101579) az uniós támogatással 2004 és 2012 között hazánkban implementált, az osztálytermi folyamatok megváltoztatására irányuló kormányzati programok megvalósulásának sajátosságait tárta fel. A kutatás célja azoknak az általános elméleti összefüggéseknek a vizsgálata volt, amelyek meghatározzák, hogy a központi szintről induló kurrikulum-fejlesztési programok képesek-e elérni az osztálytermi gyakorlatot érdemleges mértékben, a beavatkozások lezárulása után hosszabb távon is fennmaradóan alakítani a tanári viselkedést, az alkalmazott tanulásszervezési módszereket és eszközöket.

A kutatásban három empirikus adatgyűjtés zajlott: (1) a kapcsolódó HEFOP, TÁMOP programokban résztvevő iskolák teljes körében online kérdőívvel, (2) ezen iskolai kör egy szűkebb csoportjában kérdezőbiztosok által felvett és kiegészítő kérdéseket is tartalmazó kérdőívvel, (3) illetve 5 napos terepmunkára épülő esettanulmányok készítésével. A kérdőíves felmérések nyomán született adatbázisok 1313 pedagógus és 591 iskolavezető válaszait tartalmazzák.

Az összefüggésvizsgálatok végzésére lehetőséget adó független változók három nagy tartalmi terület köré csoportosulnak: **a szervezeti környezet, a pedagógusok egyéni sajátosságai és a fejlesztési programok jellemzői**. Utóbbi jelentőségét talán érdemes külön is hangsúlyozni: a kapcsolódó változók elemzésével feltételezhetően feltárhatók olyan központi fejlesztési eszközök, amelyek hatékonyan támogathatják a pedagógusok szakmai fejlődését.

A szervezeti működés hatása és a pedagógusok szakmai kompetenciái

A TÁMOP-4.1.2.B.2-13/1, Mentor(h)áló keretein belül 2013 és 2015 között megvalósult tanulószervezeti program a dél-alföldi régió iskoláinak szervezeti működését vizsgálta. A kutatás mind esettanulmányok alkalmával, mind pedig kérdőíves adatfelvételek segítségével vizsgálta a szervezeti eredményességet.

A kérdőívek az intézményi szereplők három csoportját célozták meg: **az intézményvezetők, az intézményvezető-helyettesek és pedagógusok** körét. A keletkezett adatbázisok 62 intézményt, ezen belül 1192 pedagógus kitöltőt, 119 vezető-helyettesi kitöltőt és 62 vezető kitöltőt tartalmaznak.

A rendelkezésre álló adatbázisok a pedagógusok szakmai fejlődésének vizsgálatára irányuló másodelemzésétől elsősorban a **szervezeti** feltételek szerepének finom, sok dimenzió mentén megragadható vizsgálatát várhatjuk.

Az adatbázisok elemzésében rejülő lehetőség továbbá, hogy a „*Közoktatás-fejlesztési beavatkozások hatásmechanizmusai*” című OTKA kutatás kérdőíveinek kérdései közül több is adaptálódott e vizsgálat által alkalmazott eszközökbe. Ilyen például az OTKA kutatás bemutatása során említett, meghatározott tanulásszervezési eljárások jelenlétét vizsgáló kérdés is. Az ismétlődő kérdések lehetővé teszik, hogy a két mintát összehasonlítva vizsgáljuk meg a mindkét felmérési eszközben megjelenő, a szakmai fejlődés szempontjából releváns kérdéseket. Ezek – az osztálytermi gyakorlatra vonatkozó kérdések mellett – elsősorban a szervezeti működéshez és a fejlesztési programokban való részvételhez kapcsolódnak.

Adminisztratív adatbázisok

Az adminisztratív adatbázisok bemutatása kettős célt szolgál. Egyrészt a mintavételt segíti elő, másrészt háttérváltozók bevonására ad lehetőséget. Így a pedagógushallgatók országos felsőoktatási intézményekre rétegzett mintáját a Felsőoktatási Információs Rendszer adatai alapján kívánjuk megtenni. Ugyanígy a közoktatási adatfelvétel régió, településtípus, fenntartó és képzési típus alapján rétegzett feladatellátási hely mintáját megalapozó adatokat a Köznevelési Információs Rendszer szolgálja. Ez utóbbi rendszer egyes moduljait (KIR-STAT, OKM) háttérváltozóként is használjuk. Így az intézményi, feladatellátási hely adatokból kinyerhető alapvető szervezeti jellemzők, az OKM telephelyi és tanulói adatbázisai pedig egyrészt szintén tartalmazznak iskolai szervezeti jellemzőkre (pl. méret, pedagógusok életkora, foglalkoztatási státusza, tanulói összetétel) vonatkozó adatokat, valamint (tanulói, iskolai) eredményességi változócsoportokat.

3 ÖSSZEGZÉS

A tervezett másodelemzés az OTKA kutatás szervezeti és egyéni szintű elemzéséhez járul majd hozzá. A kutatási tervvel összevetve, ezen belül a gyakorló pedagógusok pályautjáról, motivációjáról, formális tanulásáról, tanulási formáiról, kompetenciáiról, pedagógiai gyakorlatáról, nézeteiről, együttműködéseiről fogjuk a legteljesebb, legárnyaltabb képet kapni, ill. ehhez tudunk a legtöbb mérőeszközt társítani. A szervezeti szintű másodelemzés főként a szervezeti kultúra, légkör, bizalom kérdésköreinek feltárására irányul, valamint a vezetők jellemzőire, a tanulóközösség működési jellemzőire, céljaira, kapcsolatrendszerére, viszont nem fog kiterjedni a gyakorló- és partneriskolák képzésen belüli szerepértelmezésére, elvárásaira. A másodelemzés szintén korlátozottan lesz

használható a pedagógushallgatók vizsgálatára, főként a pályamotiváció és pályapercepció kérdésköreihez járulhat hozzá.

4 SZAKIRODALOM

Creemers, B. and L. Kyriakides (2015). "Process-product research: A cornerstone in educational effectiveness research", *Journal of Classroom Interaction*, Vol. 50/2, pp. 107-119.